

Ekiert, Grzegorz; Hanson, Stephen (eds.): Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 390 stran, ISBN-10: 0521529859

Vojtěch Rípků

Ke vzniku sborníku

První pohled na sborník s širokým názvem slibujícím zabývat se ekonomickou i politickou stránkou přeměn ve střední a východní Evropě vyvolává enigmatický dojem. Je totiž nejasné, jak se mohlo stát, že kniha, která je založena na konferenci Postcommunist Transition a Decade Later: How Far Can Western Europe Go? na Minda de Gunzburg Center for European studies na Harvard University z podzimu 1999, může být naplněna příspěvky shrnující povahy. Ukáže se ale, že konference zřejmě není přímým zdrojem příspěvků. Jde pouze o referenční událost, zkratka pro sebeidentifikaci sborníku v rámci vědeckého diskursu. Podle poděkování účastníků se na konferenci sešli významní zástupci z řad vědců zabývajících se fenomény postkomunistického prostoru a dá se říci, že ačkoli se mnohé jejich koncepce zcela zásadně liší, byla tato konference společnou půdou pro diskusi. Ačkoli se zdá, že jde o formalitu, je toto zjištění jedním z klíčů k níže uvedeným úvahám o strukturaci diskursu bývalých komunistických zemí. Obezřetnost už při pojmenování nejobecnějších entit zkoumání není jen formalismem, úzce souvisí s metodologickými půtkami a nakonec odkazuje k vnímání proměnných určujících postkomunistický vývoj.

Obsah a rozvržení

Sborník obsahuje de facto 11 příspěvků.¹ Tematicky i metodologicky jsou texty sborníku poměrně rozmanité. Od teoretických statí zamýšlejících se nad ontologickou podstatou metodologických rámců zkoumání fenoménů a zemí postkomunistického prostoru, přes studie postkomunistického areálu jako celku či jako souhrnu zemí k případovým studiím proměn finančních systémů omezené množiny zemí. Zcela logicky se nabízí otázka jak takovou heterogenitu shrnout do jednoho rámce?

¹ Kompletní seznam příspěvků a autorů s anotacemi výše.

Předmluva z pera editorů sborníku si pochopitelně neklade přímo tuto otázku, snaží se však implicitně o odpověď. To nevylučuje jejich pochybnosti vztahující se k samotnému jádru knihy, ale i diskursu, a to zahrnutí celého prostoru východní a střední Evropy pod pojem postkomunismus. Úvahu na toto téma autoři neuzavírají, jde pouze o nástin problému bez jasného postoje k němu. Nicméně tato pochybnost, vyvolaná jak pohledem na diverzitu, tak rozbíhajícím se vývojem, autory vede logicky zpět, tedy sbíháním až k původnímu společnému jmenovateli – komunistické minulosti.

Páteř sborníku

Za klíčový pojem ve vztahu k minulosti považují autoři předmluvy těžko přeložitelné „legacy“, tedy zhruba odkaz či břemeno minulosti.² Nejde zde jen o odkaz komunismu, zde nazývaný „leninský odkaz“, ale rovněž odkazy minulosti vzdálenější, v některých příspěvcích dokonce zmiňované, ne ovšem použité, odkazy středověku. Sborník si klade za cíl skrze tyto odkazy „...příspěť do diskuse o vysvětlení různých cest a výsledků postkomunistické transformace.“ (Ekiert, Hanson 2003) Nemělo by jít jen o bezzubé potvrzení důležitosti historických analýz, sborník by měl především přispět k specifitějšímu a teoreticky přesnějšímu chápání odkazů. V tomto smyslu se hlásí autoři sborníku k proudu zkoumajícímu odkaz minulosti a jeho působení, stejně jako hlavní rysy a vzorce a mechanismy tohoto odkazu. Jde o zvláštní formu obhajoby odkazu jako kontextu, a to hned v několika podobách.

Jednak je to obhajoba přímá. Část sborníku je věnována přímo popisu metodologické konstrukce, ve které je odkaz jedním z ústředních fenoménů, a posuzování relevance odkazu v jiných metodách a přístupech. Úkrokem je však podle mého názoru střední část nazvaná Postkomunistická Evropa: Kontinuita a změna ve vzorcích areálu. Následuje šest případových studií zabývajících se určitými užšími fenomény a institucemi postkomunistického prostoru a jejich proměnami právě za využití kontextuální komparace. Zaměřím se na několik příspěvků, jejichž obsah obšírněji shrnu a zhodnotím, některé části zmíním jen kuse. Celkově je nutné předeslat, že ačkoli není kupříkladu vývoj finančních institucí (9.)³ právě ve středu zájmu politologických studií, přesto se zde ukazuje být zcela organickou částí. Podobné postavení mají také dvě studie o vývoji sociální politiky, respektive přeorientování sociální politiky, konkrétně pak o politice pracovních příležitostí (7.).

² Dále bude pojem „legacy“ překládán jako odkaz, ačkoli omezení převodu především v souvislosti s pozitivními konotacemi slova v češtině jsou zřejmá. Vít Hloušek se pro účely své práce (Hloušek, Kopeček 2004) drží pojmu historický odkaz, takový výklad je ale v případě sborníku příliš omezený, neboť jde o nejrůznější odkazy, historický jen jedním z mnoha.

³ Příspěvky jsou očíslovány a anotovány na konci tohoto textu, pořadí odpovídá originálnímu textu.

Je podstatné zdůraznit, že ačkoli je příspěvky možné rozdělit na teoretické a praktické, jež jsou v očích teoretiků nástrojem, platí toto dělení pouze z pohledu teoretické shrnující části. Tato byla evidentně psána jako poslední a příspěvky sice rámuje, všechny nicméně mimo vzájemné odkazování mohou stát zcela samostatně a jejich hodnota zdaleka nekončí v tom, že jsou ilustrací kontextuální komparace. Přesto se pokusím sledovat logickou strukturu knihy a nejprve shrnu teoretické úvodní části spolu se závěrečnými poznámkami. Následně se prizmatem nabídnutých nástrojů zaměřím na obsahově a metodologicky nejhodnotnější a politické vědě nejbližší části a dále shrnu příspěvky okrajovější. Nakonec zhodnotím přínos sborníku a pokusím se pojmenovat nosné myšlenky a postupy. Anotace případových studií je pro přehlednost zařazena na konec této recenze.

K metodologii

Ekiert s Hansonem ve své metodologické stati „Čas, prostor a institucionální proměna ve střední a východní Evropě“ (1.) nejprve shrnují metodologické problémy pocházející z debat pozic nazývaných partikularistickými a univerzalistickými. Takové pozice jsou součástí dvou antagonistických paradigmat, paradigmatu kontextu a paradigmatu proměnných. Tento dlouhodobý spor procházející značnou částí sociálních věd má být, jak už jsem popsal výše, překlenut syntetizujícím přístupem, který prověří míru generalizací univerzalistů a vezme v potaz jak časová, tak prostorová specifika. Konkretizace této myšlenky přichází záhy, a to skrze určení úrovně analýzy. To má pravděpodobně, aniž by to bylo autory explicitně vyjádřeno, strukturovat časová a prostorová specifika. Přehled úrovní je následující:

Časové:

- 1) inovace a výsledky „policy“ a jejich dopady na budoucí vývoj („reactive sequences“)
- 2) „institucionální odkaz“
- 3) přetrvávající vliv historických odkazů předchozích vzdálenějších období

Prostorové:

- 1) místní dynamika neformálních sítí (způsobuje diseminaci a nápodobu)
- 2) politické konstrukce strukturace prostoru na jádro a periferii
- 3) geografické podmínky, které působí stále

Vycházejíce z těchto kategorií, zařazují autoři své klíčové pojmy - odkaz leninismu a státní socialismus. Leninismus je podle této tabulky formální institucionální uspořádání

„komunistických zemí“, jde o typ režimu. Státní socialismus je jak formální institucionální leninismus, tak jeho neformální sociální podmínka. Jak ho však definovat? A v čem spočívá odkaz leninismu a státního socialismu?

Podle Hansona a Ekierta na tuto otázku existují v diskursu sociálních věd dvě základní „matrice“ odpovědí. Obě pochopitelně vycházejí z analýzy původního systému a jeho klíčových charakteristik. Pro „weberiány“ spočívá jádro leninismu ve struktuře hrdinství, ovšem hrdinství plánovaného, charakterizovaného jako charismatické vůdcovství nevázané na osobu. Jde o specifický způsob institucionální legitimace. Důsledky zhroucení tohoto systému hierarchizace v ekonomice i politice jsou nejvlastnějším odkazem leninismu. Historicko-institucionální přístup klade důraz na vztah společnosti a státu a nepovažuje všechny důsledky specifické modernizace skrze státní socialismus za nepřenosné. Kariérní podmínky jsou podle nich zčásti přenosné a nejvýznamnějším odkazem jsou neformální sítě šedé ekonomiky.

Závěrečná část příspěvku je věnována obhajobě relevance časového a prostorového hlediska a hodnocení uplatňování těchto hledisek v ostatních příspěvcích sborníku. Ačkoli je taková obhajoba jistě tváří v tvář dekontextualizačním tendencím důležitá, sborník nabízí její přesvědčivější a méně obecné podoby.

Metodologický exkurz Herberta Kitschelta pojmenovaný „Zdůvodňování diverzity postkomunistických režimů - Co je bráno za dostatečnou příčinu?“ (2.) je ve smyslu hloubky metateoretického zkoumání vrcholem sborníku. Kitschelt zde vychází z předpokladu, že největší diverzity ve zkoumaném areálu bylo z politického hlediska dosaženo mezi lety 1990- 1993, následně pak byl vývoj do značné míry uzavřen a nastolené tendence se už jen prohloubily. Snaží se najít podmínky pro odpověď na otázku po tom, jaké vysvětlení pozdějšího vývoje zemí areálu může být považováno za kauzální. Spolu s relevantní literaturou určuje tyto:

- časová předchodnost vůči důsledku
- nezávislost příčiny na důsledku

A zároveň musí být splněna podmínka abnormality. Tato obecná a nepříliš striktní pravidla jsou doprovázena empirickými kritérii:

- musí být prokázána souvztažnost mezi příčinou a následkem
- výsledky musí být porovnány s ostatními vysvětleními
- musí být nalezena časová posloupnost procesu
- musí být kriticky posouzena věrohodnost argumentů na podporu závislosti příčina-následek

Tato kritéria podle něj zcela odporují myšlence „souboje proměnných“, tedy srovnání spolehlivosti a korelace různých hybných sil vyjádřených v souhrnné proměnné.⁴ Zároveň připojuje postřeh o nepřímé úměrnosti časové hloubky a objevení časové posloupnosti. Následně všechna vysvětlení rozděluje do dvou základních skupin, na mělká a hluboká. Mělká se soustřeďují na bezprostřední příčiny diverzifikace režimů, zatímco hluboká se snaží dostat ke kořenům diverzifikace. Mělkým, jejichž emblematickým zástupcem je Fischovo zkoumání prvních svobodných voleb, nejvíce Kitschelt vyčítá nezáměr o vývoj před rokem 1990. Sám Kitschelt zastává vysvětlení hluboká, a to především proto, že jsou v nich mělká obsažena. Ačkoli je toto dělení schematické, „ještě“ v rámci sborníku je možné nalézt příklad jeho využití.

V doslovu pojmenovaném *From Area Studies to Contextualized Comparisons* (11.) nejprve Peter Pierson shrnuje hlavní vývojové tendence v oblasti srovnávací politiky, a to z perspektivy velmi podobné té Hansonové a Ekiertové z úvodní studie. Ukazuje, že na jedné straně zkoumání postkomunistických zemí stojí areálové studie, podle něj ústřední fenomén komparativní politiky. V kontrastu k tomu pak staví náhled, který nazývá „nastavení na proměnné“, a nakonec významnou skupinu studií ovlivněných teorií racionální volby. Racionální volba, podobně jako přístup zaměřený na hledání ústředních a nejvýstižnějších proměnných, ustupuje od důrazu na specifickou prostředí a zařazuje se podle Piersona do širší tendence oprošťování se od kontextu. Tento trend je Piersonem nazýván dekontextualizační revoluce. Jakési vyvážené pozice mezi jednotlivými přístupy se snaží podle něj obhájit kontextuální komparace. Tento přístup pohlíží na kontext v přísném smyslu jako na to, co obklopuje objekt zájmu a co není možné bez výrazně negativního dopadu na vědecké bádání opustit. Pro úplnost je třeba uvést, že kontext ve volném smyslu je naopak to, co od čeho je možné, nebo dokonce žádoucí, se vědeckou metodou oprostit.⁵

Za úvahu stojí, zda není stanovení přísného kontextu jako imanentní podmínky bádání jen arbitrárním trikem, který umožňuje umně se vyhnout jinak vášnivým a nejednoznačným diskusím. Jinými slovy pokud je něco z definice pro kvalitní vědeckou práci neopomenutelné, pak je nadmíru jasné řešení sporu o tento prvek, na druhou stranu se však taková argumentace přibližuje tautologii.

Pierson ale u tak prostých vývodů nezůstává a pouští se hlouběji k metodologickým implikacím zmíněných dvou přístupů, které zhruba odpovídají Ekiertově a Hansonově představě tábora univerzalistů a partikularistů. Zatímco dekontextualizační revolucionáři vyhledávají především regresivní analýzu a mají univerzalistický nárok, kontextuální komparace je nutně

⁴ Tento přístup je naopak jádrem příspěvku *Postcommunist spaces* (viz dále).

omezenější ve svých nárocích a především je určena vymezením v časovém a prostorovém smyslu. Tato omezení se pak odrážejí na povaze výsledků, a to zvláště co se týče mlhavosti návaznosti kauzálních řetězců a závěrů přesahujících možnosti vzorku. Proto je podle Piersona nutno provést ještě jeden analytický krok, a to aplikovat, potažmo i vypracovat, teorie a metody pro zpracování kontextu ve směru jeho převedení na společné jmenovatele. Je ale třeba za Piersona logicky dodat, že takto dochází nutně ke zjednodušení. Je až komické, že Piersonův požadavek na analytické zpracování kontextu je v rámci příspěvku Ekierta a Hansona nejméně zčásti zodpovězen. Nedozvíme se, jestli je tato odpověď, pro připomenutí určení úrovně analýzy z hlediska času a prostoru, odpovědí dostatečnou a kvalitní. Z jiného úhlu se na stejný problém, jak jsem ukázal výše, zaměřuje ve svém polemickém příspěvku Kitschelt. Jeho mělká a hluboká vysvětlení popisují rovněž úrovně kontextu, požadavky na analytické zpracování těchto kontextů je pak z jeho kritiky snadno rekonstruovatelný. Podle mého názoru zde sborník naráží právě v tomto bodě na jedno ze svých výrazných omezení. Příliš mnoho autorů vytváří heterogenitu. Ta by měla být, jak jsem ukázal v úvodu, překlenuta společnou páteří metodologie. Příspěvky navzájem sice komunikují, ale často se překrývají a obzvláště od doslovu by čtenář očekával víc, než umné shrnutí uvozující metodologické kapitoly. Není jasné, co považuje Pierson za nosné, jeho shrnutí je na to příliš obecné.

Problematické momenty případových studií

Prostorová polemika s Kitscheltem

Námítky proti Kitscheltově postupu (2.) jsou uvedeny v článku Postcommunist spaces (3.), kde autoři přímo používají metodu souboje proměnných. Jádrem tohoto pokusu o obhajobu údajně opomíjeného geografického faktoru je regresivní analýza proměnných. Za soupeře působení Západu v závislosti na jeho „blízkosti“⁶ je vybrána paradoxně jak míra řádnosti byrokracie (bureacratic rectitude) skládající se z Kitscheltovy klasifikace předkomunistických a komunistických odkazů, tak Fischova proměnná založená na prvních svobodných volbách, respektive jejich podmínkách a výstupech. Tato tři vysvětlení shrnutá do třech koeficientů jsou pak pomocí regresivní analýzy navzájem srovnána s mírou ekonomické svobody a poté s mírou politické demokracie v jednotlivých zemích. Tabulky výsledků⁷ ukazují souhrn jednotlivých koeficientů s jejich standardními odchylkami a je z nich tedy ve stručnosti patrné hodnocení,

⁵ Ve filosofickém jazyku to, co neprojde Occamovou břitvou.

⁶ Ta je vtipně vyjádřena jako vzdálenost od Berlína či Vídně. Výpovědní hodnota této proměnné se mi nicméně jeví jako pochybná.

⁷ Viz str. 127-128.

nakolik se vysvětlení diverzifikačních procesů shodují s výsledky těchto procesů. Z tohoto srovnání vychází jednoznačně jako nejrelevantnější koeficient geografický. Ačkoli není možné hodnotu tohoto příspěvku vidět pouze prizmatem popsaného postupu, těžko se věří tak vágně provedeným zdůvodněním relevance dále podrobněji traktovaného tématu. Chtělo by se dodat, že z pohledu Kitscheltovy terminologie (s Kitscheltem koneckonců autoři tohoto příspěvku přímo polemizují), není dosažena přílišná hloubka vysvětlení,⁸ ba naopak. To je v kontrastu s Kitscheltoвым řazením geografických faktorů jako druhu mezi hluboká vysvětlení. Je tedy zřejmé, že určování „hloubky“ není možné zjednodušeně převést na určení druhu vysvětlení z hlediska času a prostoru.

Vyjevují se zde dva neduhy ve sborníku spíše výjimečné, v sociálních vědách ale rozšířené. Na jedné straně poměrně rozsáhlé a kvalitně rozebraná metodologická příprava, která ale není ani zdaleka naplněna. To se týká především proklamací o nutnosti zapojit do analýz syntézu obou typů pohledů, tedy jak časových, tak prostorových. Především zdůvodnění relevance „bitvou proměnných“ jasně ukazuje, že syntetizující přístup využívající výhod obou původních zůstává v rovině proklamací.

Mělkost jako princip a jeho překonání

Ačkoli je mimo výše uvedené geografické pokusy Fischův postup založený na jednom klíčovém momentu prvních svobodných voleb odmítnut, přesto se několik dalších příspěvků mělkých vysvětlení zdaleka nevzdává. Jádrem příspěvků Allison Stanger (6.), Anny Grzymala-Busse (5.), Juliet Johnson (9.) a nakonec částečně i Ekiertova příspěvku o vzorcích transformace (2.), je dříve rozšířená představa o trhlině mezi režimy státního socialismu a „již určeného“ vývoje demokratizujících se režimů. Ve stručnosti jde o to, že ve všech těchto textech se objevuje prvek poměrně krátkého období, kdy se mohly stát, případně nástupnické strany, jakoby volně rozhodnout o svém dalším vývoji. Po skončení této „trhliny svobody“ už byl vývoj daný. Odsoudit všechny tři příspěvky na základě této mělkosti by však nebylo spravedlivé, a to nejméně ze dvou důvodů:

- a) Ani jeden z příspěvků nepracuje s trhlinou svobody a tím, co se v ní dělo, jako se svobodou úplnou. Ačkoli jde ve všech případech o moment důležitý, všichni uznávají, že vysvětlení založené pouze, nebo především, na procesech té doby, je nedostatečné a vysvětluje jen málo. Na druhou stranu je evidentní, že do nějakých hlubokých rozborů Kitscheltova typu

⁸ Na rozdíl například od odkazů ke středověkým podmínkám jednotlivých států, ty považuje Kitchelt za příliš hluboké, není možné určit s dostatečnou přesvědčivostí souvislost přes tak velkou časovou vzdálenost.

se autorům „nechce“, jsou si vědomi nutnosti velmi širokého teoretického pozadí, které je pro takový postup nutné. Utvářejí proto ne komplexní pojetí odkazu, ale berou odkaz do značné míry jako izolované fenomény a rezignují na společného jmenovatele, po kterém volá Pierson. Jediné, čeho se většinou konsistentně drží, je určení úrovně analýzy, nepoužívají ale Ekiertovo a Hansonovo schéma, takže se výhoda těchto společných jmenovatelů ztrácí. Koncept odkazu podle definice Ekierta a Hansona je alespoň zhruba zachován, nicméně odkaz je zde především opakem „svobodného“ rozhodnutí.

- b) Falešnost vidění počáteční fáze tranzice jako trhliny svobody je v zásadě rozpoznána. Přes tuto falešnost je pro autory pohled na tuto fázi jako na otevřené možnosti, které se určitými rozhodnutími uzavřely, užitečný, neboť je vhodným „pozorovacím místem“. Pokud se totiž podíváme z tohoto období, bez nároku na určení „správné kauzality“ jak zpět do režimu státního socialismu, tak směrem k budoucímu vývoji, ukazuje se kauzální řetězec, respektive řetězová závislost, jasněji.

Odkaz středem pozornosti

V příspěvku pojmenovaném Kulturní odkaz státního socialismu ukazuje polský politolog Jan Kubik na příkladech postkomunistického Ruska a Polska svoji představu o samostatné podmnožině odkazů – o kulturních odkazech. Jde o mu o vyvrácení či poopravení dle jeho názoru rozšířeného vnímání odkazu jako „vzorce chování či myšlení, který „získáváme“ z minulosti, který se na nás „přilepí“ a činí potíže, neboť nedovoluje lidem stát se správnými demokraty či kapitalisty.“ Toto může podle Kubika platit o odkazu materiálním a institucionálním, ne tak o kulturním, ten se totiž spíše přenáší a v takovém přenosu není aktér nějakým způsobem nucen odkaz přijmout, nejde o něco nevyhnutelného. Na druhou stranu ale ukazuje, že část kulturního odkazu má povahu implicitní, rozhodování o přijetí či nepřijetí nemusí mít nutně nejjednodušší podobu spočívající v plně vědomém aktu přijetí. Kubik si dále pozoruhodně všímá neduhu často s odkazem spojeného a v ostatních příspěvcích jen nedostatečně reflektovaného – odkaz v jeho mechanismu působení na současnost je třeba podrobněji specifikovat. Mohlo by se totiž stát, že bez pozornosti k tomu, jak probíhá selekce přenášeného odkazu a k působení odkazu na chování, je rozbor vzorců k ničemu. V souvislosti s pojetím kultury v psychosociálním smyslu upozorňuje na vzorce ovlivňující především v implicitní rovině postoje lidí, respektive aktérů, v postkomunistické společnosti. K tomu je ale podle něj třeba přidat semiotické pojetí kultury jako souhrnu symbolů a interpretací diskursů, vysvětlení jejich genealogie, funkce a logiky. Kubik dále svůj zájem omezuje na explicitní projevy

v Polsku a Rusku, a to konkrétně spojení komunismu a nacionalismu. Jde nepochybně o jakýsi antipod liberalismu, Západu a potažmo demokratizace?, alespoň v modelu liberální demokracie s tržní ekonomikou, jak ji představují některé státy Západu. Analyzuje jak vztah komunismu a nacionalismu před rokem 1989, tak v období po něm a dochází k následujícímu závěru:

V obou zemích se hybridní komunisticko-nacionalistický projekt objevil dlouho před rokem 1989. Zatímco v případě Ruska se projekt nejprve během posledních let státního socialismu „rozpuštěl“, aby s nebyvalou silou opět nastoupil v 90. letech, v Polsku tomu mělo být zhruba naopak.

Tato analýza je provedena na základě určení prvků příslušného diskursu v obou zemích, zároveň ale Kubik dovedně využívá konceptu „cleavages“. Šíře článku je omezující v tom, že případovou analýzu Kubik provádí pouze na tak malé části vyznačeného metodologického prostoru, že čtenář ztrácí pojem o smyslu rozmáchlého obecného exkurzu v první části. Nechme se překvapit, zdali Kubik využije větší části této metodologické průpravy ke komplexnější studii.

Závěrem

Sborník je třeba označit jako cenný příspěvek do diskuse, neboť především rozšiřuje metodologické perspektivy. Kitscheltův přínos spočívá v zapojení historie a ve stanovení kritérií kauzality a určení typů vysvětlení, Kubikův příspěvek zase kombinuje diskursivní analýzu a semiotiku se zkoumáním odkazu a především vymezuje typy odkazu a ukazuje jejich specifika, obzvláště patrná v oblasti přenosu. Sborník je pojat jako diskuse, zachovává si dokonce jistou autenticitu vědecké komunikace. Ačkoli jde o příspěvky ve smyslu některých základních východisek příbuzné, přesto jsou často navzájem polemicky laděné. Na druhou stranu však množství a heterogenita tematická vedou k roztržitésti, jejímž vrcholem je poněkud nefunkční závěrečné shrnutí.

Neustále zmiňovaná metodologická páteř sborníku, vyjádřená především v příspěvku Ekierta a Hansona a v Kitscheltově článku, neplatí zdaleka tak striktně, jak by se z pracovního pojmenování páteř mohlo zdát. Na jedné straně tedy existuje jakési společné pole, ve kterém se všechny příspěvky, snad s výjimkou geografického „omylu“, pohybují. Toto pole ale není nějak jednoznačně strukturováno, existuje jen málo společných, tj. stejně chápaných, pojmů. V tomto poli jsou ale naznačeny hranice, v rámci kterých je příspěvek diskutabilní, a poměrně jasně je ale zároveň ukázána i druhá strana hranice jednostranně zaměřeného odkontextualizovaného výzkumu. S tím není polemika dost dobře možná.

Ve všech případech jde o natolik kvalitní práce, že kontextuální komparace není diskreditována slabým provedením. Určitým měřítkem při zkoumání kvality textů týkajících se střední Evropy je pro mne jejich faktografická přesnost. Obzvláště u velkých teorií, které však obsahují faktografické nesmysly, jsou tyto považovány za nedůležitou nepřesnost.⁹ S takovým hodnocením nesouhlasím a o to raději přijímám sborník, který je těchto neduhů téměř prost.¹⁰

Sborník plní cíle, které si sám před sebe postavil. Naznačuje jak rámec kompromisní metodologické cesty – kontextuální analýzy, tak jeho uplatnitelnost na případových studiích.

Příspěvky ve sborníku (stručné anotace):

- 1) Ekiert, G.; Hanson, S.E.: Time, Space, and Institutional Change in Central and Eastern Europe. Viz výše.
- 2) Kitschelt, H.: Accounting for Postcommunist Regime diversity: What counts as a Good Cause? Viz výše.
- 3) Ekiert, G.: Patterns of Postcommunist Transformation in Central and Eastern Europe. Na základě údajů o úrovni ekonomické svobody a míry demokratičnosti Ekiert vyděluje skupinu vedoucích zemí. Na těch pak ukazuje, které odkazy přispívají úspěšné transformaci. Zdůrazňuje, že procesy po roce 1989 jsou natolik komplexní a složité, že jeho analýza faktorů, které transformaci usnadňují, je snad maximálním výkonem z hlediska přesnosti určení příčin a následků.
- 4) Kopstein, J. S.; Reilly, D.: Postcommunist Spaces: A political Geography Approach to Explaining Postcommunist Outcomes. Autoři dokládají důležitost geografických faktorů na příkladu působení „Západu“ ve smyslu čím blíže, tím silnější tlak na demokratizaci. Ukazují to na konceptu „sousedského efektu“ a několika typech difúze. Nakonec dovozují, že ačkoli je možné nahlížet postkomunistické státy pouze časovým či pouze geografickým prizmatem, pouze pohled kombinující obé může být celostní.
- 5) Grzymala-Busse, A.: Redeeming the Past: Communist Successor Parties after 1989. Autorka analyzuje podmínky, za kterých se může „ancien régime“ reprodukovat, respektive adaptovat. Rozlišuje u vývoje nástupnických stran krátké období nabízející úspěch za cenu radikální proměny, především v institucionální rovině. Naznačuje zdroje, které

⁹ Mám na mysli kupříkladu teorie Samuela Huntingtona či Fareeda Zakarii. Je otázka, zda nejde o přechod mezi teorií a paradigmatickým, to by jejich „nekritizovatelnost“ pomohlo vysvětlit.

¹⁰ Pochopitelně i zde existuje například několik špatně přepsaných jmen (Čalda místo Calda), jde však skutečně o marginálie.

umožnily stranickým elitám uskutečnit takovou proměnu. Původ těchto zdrojů a určení jejich povahy klade do celé minulosti státního socialismu.

- 6) Stanger, A.: *Leninist Legacies of State Socialism in Postcommunist central Europe's Constitutional development*. Autorka zkoumá ústavní vývoj Československa a jeho nástupnických států, Polska a Maďarska. Prověřuje teorii „konstitučního momentu“ Bruce Ackermanna a dochází k tomu, že s určitými výhradami lze potvrdit jeho tvrzení. Ackerman tvrdí, že na počátku transformace se naskýtá příležitost nový liberální pořádek zachytit ústavou. Pokud se to nepodaří, vhodné podmínky pro změnu ústavy je složité znovu nastolit.
- 7) Inglot, T.: *Historical legacies, Institutions, and the Politics of Social Policy in Hungary and Poland, 1989-1999*. Autor se zaměřuje na subsystém „policy“ týkající sociálního zabezpečení, a to v Maďarsku a Polsku. Identifikuje nejdůležitější prvky odkazů, které se podílely na formování postkomunistické „policy“. Navíc předvádí, že mnohé instituce „policy“ subsystému fungovaly i po roce 1990 v některých případech souběžně s institucemi novými. Tato kontinuita zaručila novým režimům stabilitu, ta se ale s postupující transformací a převahou nových institucí ztrácí. Systém je podstatně zranitelnější, obzvláště co se týče období ekonomické nestability.
- 8) Baxandall, P.: *Postcommunist Unemployment Politics: Historical Legacies and Curious Acceptance of Job Loss*. Institucionálním odkazem státního socialismu (ne však leninismu) byla v oblasti pracovních příležitostí plná zaměstnanost. Tento odkaz je dílem kontextu, ve kterém se odehrává současná debata o politice trhu práce. Na příkladech diskursů zaměstnanosti NDR a následné SRN, Maďarska, Polska a Ruska ukazuje, jaké podoby může původní premisa plné zaměstnanosti nabýt, resp. jakým způsobem a jak silně může působit v diskursu nově tvořeném.
- 9) Johnson, J.: *"Past" Dependence or Path Contingency? Institutional Design in Postcommunist Financial Systems*. Autorka se domnívá, že pečlivým výzkumem konkrétních typů institucí (pochopitelně spíše podle funkcí) a jejich vývoje především v době „mimořádné politiky“ je možné nalézt odpovědi na otázky týkající se obecněji jejich povahy. „Mimořádnost“ politiky spočívá v tom, že vhodné podmínky s velkou mírou otevřenosti společnosti ke změnám otevírají širokou paletu řešení, jež jsou při postupném vývoji nedosažitelná. Sama autorka kýženu studii konkrétních institucí provádí pro sektor financí.

10) Kubik, J.: Cultural Legacies of State Socialism: History Making and Cultural- Political Entrepreneurship in Postcommunist Poland and Russia. Viz výše.

11) Epilogue - Pierson, P.: From Area Studies to Contextualized Comparisons. Viz výše.

Literatura

Ekiert, G.; Hanson, S. (2003, eds.): Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe, Cambridge University Press, Cambridge.

Hloušek, V., Kopeček, L. (2004): Konfliktní demokracie, MPÚ, Brno.

Inglot, T. (2003): Historical Legacies, Institutions, and the Politics of Social Policy in Hungary and Poland, 1989-1999, in Ekiert, G; Hanson, S. (eds.): Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe, Cambridge University Press, Cambridge.

Johnson, J. (2003): „Past“ Dependence or Path Contingency? Institutional Design in Postcommunist Financial systems, in: Ekiert, G; Hanson, S.(eds.): Capitalism and Democracy in Central and Eastern Europe, Cambridge University Press, Cambridge.